

Hänförda av däggdjur

Hur många djur har du sett i år? Förra nyårsafton bestämde sig biologerna Anna Froster och Petter Bohman för att försöka se alla Sveriges däggdjur under 2010. Det beslutet tog dem ut på en hisnande jakt över hela landet.

Sovsäckarna klibbar, allting klibbar och tältduken är nästan svart av alla knott och mygg som väntar på att vi ska bli tvungna att gå ut. 25 graders värme och regn som kommer och går. En norrbottnisk gransumpskog med manshöga ormbunkar är en tropisk upplevelse i juli. Antagligen skulle vi ha missat den upplevelsen om det inte var för lappnäbbmusen, som lever sitt ganska okända liv här norr om polcirkeln. Idén är att se vilda djur men enda sättet att få se den här är att fånga den i en fälla, så vi har grävt ner fem hinkar och ställt ut tjugo burar. Sedan är det bara att vänta. De ljusa dygnen flyter ihop, vi ligger och läser pocketböcker medan sidorna klibbar ihop mer och mer. Var tredje timme är det dags att kolla fällorna. Så, en morgon vid halv fyra, kommer Petter tillbaka med en hink. Det är förmodligen en vanlig näbbmus, men den far runt som en jojo i 180 så det är omöjligt att se. Näbbmushjärtan slår över tio slag i sekunden och de måste äta nästan oavbrutet för att inte svälta ihjäl. Den långa, böjliga nosen går som en dammsugare längs hinkens kanter och varje mygga som har trillat ner försvinner i en frenetiskt tuggande mun. Det krasar som om den hetsäter chips. Till slut lyckas vi ta upp den i en påse och kan inspektera svansen. Och där är den, den stora svarta ändtofsen som vi har längtat efter, som hämtad ur trollens värld. Det är en lappnäbbmus! Lyckan är fullständig. Vi somnar om leende och kan åka vidare mot fjällrävarnas land.

Då kan man fråga sig hur vi hamnade här, och hur en lappnäbbmus blev tillvarons yttersta mening. Det började nog någonstans för länge sedan i Fältbiologerna, där man lär sig att förundras över varje ny livsform och att samla arterna i listor. För att inte bli gamla och blaserade fortsätter många exfältbiologer att gå in för nya artgrupper, och i år bestämde jag och min sambo att det var dags för däggdjuren. Vi skulle försöka se alla Sveriges däggdjur på ett år.

Första januari ger vi oss ut förväntansfulla i Tresticklans nationalpark och skidar omkring en hel dag, men världen är alldeles tom och vit. Bara precis före skymningen skuttar två rådjur över en frusen sjö, och aldrig har någon blivit gladare för ett par vita rumpor. Men fortfarande är det 68 tomma rutor kvar på artlistan som vi har skrivit ut. Och när vi väl har kryssat rådjur, älg och fälthare blir det svårare. Då handlar det om att sitta blickstill och utmana tålmodet, timme efter timme på olika märkliga platser. Däggdjuren är lite av en resa inåt... som en retreat in i en annan tidsuppfattning. Kanske är det den resan som får så många att sitta på älgpass.

I böckerna om däggdjur står att de alltid är närmare än man tror, och att de ligger och tittar på oss när vi går förbi. Det gäller bara att jobba på sin stillhet och uppmärksamhet. Vi måste plötsligt återupptäcka skogen och fälten kring huset där vi bor, utanför Ljungskile i Bohuslän. Den gamla vanliga bäcken blir en potentiell vattennäbbmuslokal och vi måste ta oss upp till hålträdet i branten för att se om det tittar ut någon mård när man knackar på det. Snart blir det rutin, att gå fram och knacka på alla hålträd. Promenaderna blir tystare och tystare. Vi börjar värdesätta nya saker, som skymning och prasselfria kläder.

Vi har tur med en snörik vinter, som gör att gnagarna blir många i sina vita rum under snön, och att vi får många spår att följa.

- Tänk att i änden av varje spår finns ett djur, säger Petter drömmande.

Fast med järven börjar vi tvivla. Efter en veckas bakspårande upp och ner för fjällen i Funäsdalen börjar det kännas som att den är en osynlig vålnad som bara gör oändliga spår och skrattar åt hur vi irrar omkring. Vi gräver nya tältplatser varje kväll med bord och bänkar som fryser sig ishårda. Varje natt hoar nya pärlugglor. Dagarna gnistrar men matförråden börjar sina och till slut finns bara lite couscous och varma koppen kvar till frukost, plus ett paket pasta och lite smör. Sammanbitet sätter vi oss ner och stirrar i tubkikaren mot andra sidan dalen, där nya järvspår har dykt upp hela veckan. Timmarna går, och så plötsligt... kommer den! I sin sneda slängiga galopp. På två minuter har den galopperat över hela fjällsidan och är borta men världen blir sig aldrig riktigt lik igen.

Lodjuret däremot fortsätter att vara en vålnad. Vi är ute många marsnätter och lyssnar efter brunstrop men sedan är det för sent. Resten av året lever de sitt tysta, smygande skogsliv och man måste ha nästan övermänsklig tur för att lyckas se dem. I augusti är det dags att cykla omkring på skogsbilvägar om natten, när vargarna börjar lämna sina ungar ensamma vid lyan och man kan höra dem yla. Natt efter natt trampar vi planlöst runt kring vargreviret innanför Ljungskile, en mil hemifrån, och till sist hörs det långa ylet inifrån de mörkaste skogarna. Det finns inte så mycket regler kring däggdjurskryssning eftersom det är en nästan obefintlig sport, men inom svensk fågelkryssning räknas läten som kryss, så vi bestämmer att vargen räknas. Men björnen, som vi har sett två höstar förut från samma berg i Sånfjället och räknade kallt med, den sviker oss nu. Varje dag lämnar den nya spår och spillningshögar runt berget, men visar sig inte. Fyra dagar ger vi den, sedan kommer dimman och uppgivenheten. Vi överväger att åka upp en gång till men det är en biltur på 100 mil i biogaslöst land och det börjar kännas orimligt. Vi vill inte göra "The big year" som fågelskådarna i USA, där kryssandet bygger på specialchartrade flygplan och ett gränslöst bensinkonto.

Men ska man få ihop många däggdjur är det inte de fyra stora rovdjuren man ska satsa på utan de 16 små flygande rovdjuren – fladdermössen. Till deras värld kan man inte riktigt ta sig själv, utan guide och fladdermusdetektor. Vi har tur, en familj av fladdermusexpertter förbarmar sig över oss. Vi följer far och son Ahlén hack i häl genom de skånska sommarnätterna. Nu öppnar sig den nyaste och avlägsnaste världen av alla. En värld där högfrekventa ljud studsar omkring överallt. Fladdermöss kastar ut ljud för att navigera i mörkret och hör omgivningens former på hur deras eget eko studsar tillbaka, som ett slags ekolod. Med en detektor blir ljuden plötsligt hörbara och varje art har sin egen frekvens. Det är en väldigt abstrakt naturupplevelse att uppleva nya arter genom pip i hörlurar och siffror på en display. Men jakten på långörad fladdermus, trollfladdermus, gråskimlig fladdermus, barbastell, pipistrell och de andra tar oss ut på spöklika vandringar i mörka slottsalléer och på kyrkogårdar.

Att jobba på däggdjurslistan tar nästan all ledig tid och våra bortprioriterade vänner och familjer undrar om vi aldrig tvivlar på meningen med alltihop. Det gör vi ofta. Men egentligen bara en gång på allvar: i sökandet efter bisamrättan. Vi bestämmer oss för att betrakta denna oglamourösa, raggiga art som svensk trots att den är införd som pälsdjur till Finland och har vandrat in därifrån. En regntung septemberdag står

vi och stirrar på en bisamhydda från morgon till becksvalt mörker. 100 meter från en tättrafikerad väg i en Umeåförort har denna jättesork valt att bygga sitt hem av lera och vattenväxter. När det är nästan helt mörkt anar jag en skugga som simmar iväg, men det kan lika gärna ha varit en fisk. Vi får stå här en dag till innan vi har ett godkänt kryss.

Förutom den gången har kryssen inte bara varit kryss, alla har varit upplevelser, om än inte alltid dem man var ute efter. En spelande nattskärpa på vargspaningen, ett blåhakebo vid rödsorkarnas hål och paddling över spegelblanka kvällshav på jakt efter tumlare. Kryssandet tar oss några steg längre bort från bekvämligheten, ut i sena vårnätter och snåriga björkskogar. Och faktiskt, även den gråa bisamdagen fick vi se hur små små spindlar använde sina trådar som drakar och flög iväg upp i himlen.

Dessutom finns det något slags egenvärde i att bli besatt och ge sig hän. Släppa alla varför. Det är en stor frid i att bara bestämma sig, att detta är meningen.

Det är också svårt att sluta när man väl har börjat. Utter var ett av årets första kryss, i de skummande Gysingeforsarna, men vi fortsätter följa alla utterspår och en dag i början av mars tar de oss in i ännu en ny värld. Snön ligger i vita, mjuka drivor och det som brukade vara en å är översnöat och försvunnet. Men Petter får syn på ett litet hål ner under isen som han börjar utvidga med staven. Snart försvinner han ner hel och hållen ner och kommer upp med ett stort leende. Hålet är en port in i utterns vinterpalats. Det är en sån sak som vi bara har hört talas om, gångarna under isen där uttrarna springer, oberörda av snöstormar och rovdjur ovanför. Genomskinlig is bildar ett golv där bubblorna rusar snabbt förbi under och taket är taggigt av långa frosttaggar. Fukten har kristalliserat sig till de mest fantastiska stjärnmönster och stalaktiter. Långa tunnlar vindlar sig bort och försvinner i svart. Ljuden från världen ovanför hörs knappt, bara det dova porlandet underifrån. Här kan man ligga helt oberörd av vindens vinande. Luften är varmare och har en lite egen lukt.

- Det luktar utter, det känns som att den kan komma när som helst, säger Petter. Och faktiskt, när vi klättrar upp ser vi att vi har legat och gnuggat oss i utterbajs. Det har en speciell doft som sägs vara viol, men det här känns mer som en blandning av violtabletter och gammal fisk.

Däggdjursåret ger också en liten överblick över vad som händer med olika djur. Att sorken gråsidning har minskat katastrofalt på grund av skogsbruk och att igelkottarna flyttar till stan. Vi hade inte ens någon strategi för att se igelkott, för den finns väl i varenda lövhög, tänker man. Men månaderna gick och ingen taggig boll rultade förbi. Efter lite efterforskningar visar det sig att igelkotten är nästan helt försvunnen hemma i Bohuslän, med undantag för städernas ytterområden. Till sist träffar vi helt oväntat på den i en buske i Hässelby utanför Stockholm.

När året börjar gå mot sitt slut och dagarna blir korta kommer en viss oro krypande. Det finns fortfarande osedda djur kvar. Några av dem är riktigt svåra, som mullvaden, den som Mitt i naturen har försökt få en glimt av i 27 år, eller taiganäbbmusen, som bara är sedd vid två tillfällen i Sveriges historia. Eller Bechsteins fladdermus, som bara går att hitta i grottor som man inte får gå in i. Men det är också några "skammisar", sånt som vi borde ha fått in. Mård och lo, som säkert har sett oss många gånger på våra irrfärder. Eller vattennäbbmus, som nog finns i hemmabäcken men som inte går på våra fällor.

Den 31 december tillbringas vi med att följa ett mårdspår, i ett sista desperat försök. Men när nyårsnatten kommer är vi ändå väldigt nöjda. Vi har lärt oss mycket,

hamnat på helt oväntade platser, och framför allt: nu kommer ett nytt år och vi har bara 15 arter kvar, tills vi har sett alla Sveriges däggdjur.

Sveriges 69 däggdjur:^[AF1]

Igelkott X
taiganäbbmus
vanlig näbbmus X
dvärgnäbbmus X
mindre dvärgnäbbmus
lappnäbbmus X
vattennäbbmus
mullvad
bechsteins fladdermus
dammfladdermus X
fransfladdermus X
vattenfladdermus X
mustaschfladdermus/ brandts fladdermus X
trollfladdermus X
pipistrell
dvärgfladdermus X
stor fladdermus X
leislers fladdermus X
sydfladdermus X
nordisk fladdermus X
gråskimlig fladdermus X
barbastell X
långörad fladdermus X
buskmus
ekorre X
bäver X
bisam * X
brunrätta X
större skogsmus X
mindre skogsmus X
husmus X
dvärgmus X
åkersork X
mellansork X
skogssork X
rödsork X
gråsidning X

vattensork X
fjälllämmel X
skogslämmel X
hasselmus X
fälthare * X
skogshare X
vildkanin * X
lo
varg X
rödräv X
fjällräv X
mårdhund *
björn
hermelin
småvessla X
mink * X
iller
mård
järv X
utter X
grävling X
vikare X
knubbsäl X
gråsäl X
tumlare X
vildsvin **
älg X
rådjur X
kronhjort X
dovhjort X
myskoxe * X

* Bisam, mink, fälthare, mårdhund och myskoxe är införda i Sveriges fauna efter år 1800.

** Vildsvinen dog ut i slutet av 1600-talet, men rymde från hägn under senare delen av 1900-talet

*** Dvärgmusen upptäcktes under 1980-talet i Dalsland, Värmland och Skåne men det är oklart om den tog sig hit själv eller med människans hjälp.